

Axel Odelberg

26 år
1974

Sverige är sig likt

Det visar sig, i denna den elfte av timmar, att Axel Odelberg stödjer marknaden av annat än ideella skäl.

Plus ça change, plus c'est la même chose – ju mer det förändras, desto mer förblir allt vid det gamla – lyder ett franskt talesätt. Jag kom att tänka på denna desillusionerade sarsasm häromdagen då den schangoble Göran Persson stod i riksdagen och lovade bort 10 miljarder årligen av pengar som han nte med säkerhet kommer att få.

i världen. Fortfarande är det främst skatthöjningar som gäller när stat och kommuner behöver förbättra budgetsaldo.

Fortfarande betyder rättvisa att vissa medborgare betalar en större andel av sin inkomst i skatt än andra. Fortfarande bygger tillväxtpolitiken på föreställningen att egna företagare är mindre intresserade av att få hyggelig avkastning på sitt kapital än folk som sätter pengarna på banken eller köper börsaktier. Fortfarande är fördelningpolitiken viktigare än tillväxten.

Förförande bekant

Det som skiljer mot förr är att arbetslösheten ökat och att Sverige har blivit fattigare, vilket är vad kritikerna hävdar att den svenska modellen skulle leda till sedan 70-talet. I övrigt känns det mesta förförande bekant.

Om det var någon, utanför den växande skaran av nyssosar och vänsterpopulister, som för ett ögonblick lät sig förledas att tro att något fundamentalt hade förändrats i riket, så blev han eller hon brutalt återförd till verkligheten, av Göran Perssons generösa löfte om tio friska välfärds-miljarder till värden. Till och med överskott som inte med säkerhet finns bränner i hans fickor och måste portioneras ut.

Till och med överskott som inte med säkerhet finns bränner i Perssons fickor och måste portioneras ut.

Med hjälp av små utgiftsnöskningar och gigantiskt höjda skatter har budgetunderskottet junkit rejält. De arbetslösa där-mot, blir allt fler!

Dessutom har stråvan att nå valans i statens affärer försämrat le arbetslösas ekonomiska villkor; liksom för övrigt villkoren ör hela den bidragsberoende najoriteten av sjuklediga, gamla, oende, barnfamiljer, cancerpatienter, studerande, lågavlönade, iandikappade, förtidspensionerade, ensamföräldrar, långtidsvårdade, kvinnor, bönder, asylsökande och kariesangripna.

Med stöd i dessa förhållanden inns det nyssosar som hävdar itt Sverige gått igenom ett systemskifte och blivit ett nyliberalt helvete där marknaden unlertrycker demokratin och de ociala klyftorna blivit gigantiska, såna som Göran Greider, Joan Ehrenberg, Kenth Pettersson och Jeanne d'Arc från Hofors.

Myter om svensk modell

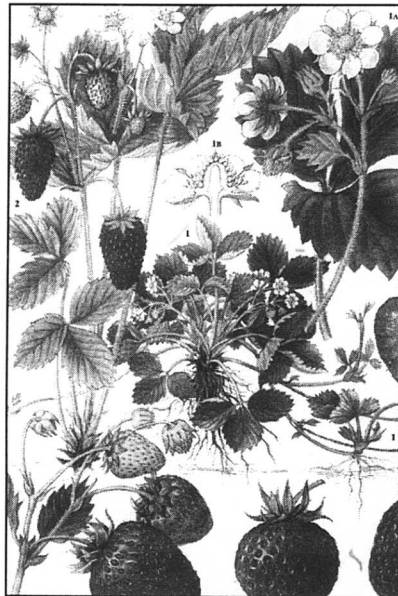
Till deras ständigt upprepade åständerna hör att det framför llt är de små och medellösa om får bära bördorna då staten kär ned och att den svenska modellen gått i graven. Men det r mest myter och populism.

I själva verket har Sverige förlivit sig märkvärdigt likt rakt genom alla budgetproblem och alutakriser. Varken den fria kretgivningen, valuta-avregleringn, skattereformen, EU-medlemkapet eller högräntepolitiken har itt på den svenska modellen. Den är mer seglivad än man unde ana.

Fortfarande är det offenliga utifstrycket världens högsta. ortfarande är skattetrycket högst

Sanningen om smultron

Amerikaner kan omöjligt förstå vad vi menar med ett smultronställe. Jan Anward visar på det intrikata förhållandet mellan språk och samhälle.

Tama smultron och vilda. Smultron skall ätas direkt. Det förklarar den metaforiska användningen av ordet smultronställe, som en beteckning för en plats där man hittar det man helst vill ha. (Illustration av B E Nicholson, ur The Oxford Book of Food Plants).

Som jag har visat i föregående artiklar finns det två slags bärnamn i svenskan: de som slutar på -bär och de som slutar med -on. De allra flesta bärnamn betecknar vad vi i dagligt tal skul-le kalla bär, men det gäller inte on-namnen. De betecknar snarare ätliga och nyttiga bär, frukter och växter. Därför finns det ingen skarp gräns mellan on-bär och bär-bär. De ätliga och nyttiga bär som har on-namn skiljer sig inte nämn-värt från ätliga och nyttiga bär med bär-namn.

Språket & vi

Många bär med bär-namn har också alternativa, men mindre använda, on-namn: tranjon för tranbär, vikon för åkerbär och tistron för svarta vinbär.

On-ordens historia är höjld i dunkel, men det mesta tyder på att -on helt enkelt är en gammal pluraländelse, samma som finns i ögon- och ör-on. Detta är helt klart när det gäller orden ostron, plommon och päron. De lånades faktiskt in i svenskan som ostra, plomma och pära och fick sina moderna former genom att pluralisformerna ostron, plommon och päron så småningom spred sig till singularis och slog ut de ursprungliga formerna ostra, plomma och pära. Anledningen är inte så svår att förstå. Det är helt enkelt vanligt att neutrala substantiv har samma form i singularis och pluralis – jämför ett bord, flera bord.

Pluralformer tog över

På liknande sätt kan gamla bärnamn som hallbär, hjorterbär, lingbär (ljungbär) och smulterbär ha haft alternativa on-former i pluralis – kanske för att beteckna en stor mängd (plockade) bär – som sedan har spridit sig till singularis och slagit ut de gamla bär-namnen. Fast det är bara en kvalificerad gissning.

Smultron är därför (utanför den botaniska världen) ett typiskt svenskt bär. Eftersom de gamla smulterbären var både ätliga och nyttiga – folkmedicinen använde dem mot gikt – fick de också ett on-namn, som sedan trängde ut det gamla bär-namnet. Men inte överallt: i en del dialekter heter smultron fortfarande jordbär. Jordgubbar däremot är en nykomling i historien, en framodlad hybrid av olika smultronarter som uppkom i Frankrike i slutet av 1700-talet. I Frankrike, England och Tyskland övertog denna odlade varietet det namn som de vilda bären hade haft och de vilda bären fick nöja sig med att kallas vilda jordgubbar eller skogsjordgubbar.

Det är ingen ovanlig process. I Sverige är det den odlade varieteten av hallon som har övertagit namnet hallon, medan de vilda varieteterna blivit vildhallon och

skogshallon. I Botswana, har Tore Janson berättat, kallades hästar, när de anlände dit, för zebzor. För att skilja dem från "riktiga" zebzor fick så småningom zebzor namnet fältzebor. Det tama djuret hade övertagit det vilda djurets namn.

Odlade smultron döptes om

I Sverige fick de vilda varieteterna, smultronen, behålla sitt namn. Den odlade varieteten fick ett nytt namn, som är modellerat på det dialektala jordbär och det tyska *Erdbeere*, men som upprätthåller distinktionen både gentemot jordbär och mot smultron, nämligen jordgubbe, där efterleden gubbe används i (den förmodligen ursprungliga) betydelsen "klump". Språkligt sett är alltså, som jag redan har påpekat, jordgubbar inga bär.

Varför övertog inte jordgubbar namnet smultron i svenskan? Förmodligen för att ordet smultron hör hemma i en kulturell praktik som inte kunde överföras på jordgubbar. Smultron spelar ju en central roll i en av de ritualer som gör oss till kulturella svenskar: En varm och lite dammig sommar dag, helst på sommarlovet, springer man iväg till sitt eget speciella smultronställe, äter så mycket smultron man har lust och trär sedan ett grässtrå fullt och tar med sig hem. Därefter kommer man alltid att förstå orden smultron och smultronställe med den erfarenheten som klangbotten.

Ska ätas direkt

Det förklarar kanske att det knappast finns några smultronprodukter i ett land där det växer så mycket smultron. Smultron skall nämligen ätas direkt. Och det förklarar definitivt den metaforiska användningen av ordet smultronställe som en beteckning för en plats där man hittar det man helst vill ha.

Vidare är det lätt att förstå hur ställa människor blir som inte har gjort den här erfarenheten när de möter en "svensk" användning av smultron. En amerikansk bekant

berättade att han aldrig hade förstått vad Ingmar Bergmans film *Smultronstället* hade med smultron att göra. Han associerade den engelska titeln *Wild strawberries* med frihetslängtan och upproriskhet och tyckte inte alls att det passade in på Bergmans film. Inte förrän jag och ett antal andra svenskar hade översatt titeln ordagrant och väl-taligt hade förklarat dess kulturella innebörd förklarade han vad det hela handlade om.

Smultron spelar ju en central roll i en av de ritualer som gör oss till kulturella svenskar.

Ett gammalt namn kan överföras på en ny sak om den nya saken också övertar den gamla sakens roll. Om odlade hallon används i stället för vilda hallon, så kan de odlade bären överta de vilda bärens namn. Men om den nya saken inte kan ersätta den gamla saken, så kan den inte heller överta den gamla sakens namn.

Behandlas på särskilt sätt

Att svenskar betraktar och behandlar smultron på ett särskilt sätt beror således inte på att svenskan har ett särskilt namn för dessa bär. Snarare har bären behållit sitt gamla namn just för att vi av hävd betraktar och behandlar dem på ett särskilt sätt. Men det särskilda namnet bidrar också till att avgränsa och bibehålla det här sättet att betrakta och behandla smultron.

I förhållandet mellan språk och tänkande tränger sig således oundvikligen det praktiska livet in. Frågan om hur ett språkligt mönster påverkar tänkandet måste därför ställas som en fråga om hur tänkandet ser ut i de verksamheter där mönstret är inbäddat.

JAN ANWARD

(Tidigare avsnitt var införda den 27/9, 22/10, 31/10 och 6/12 1996.)